

УДК 821.161.2.09Шевельов:94(100)"1939/1945"

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК СТРАТЕГІЯ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ І ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА Частина перша

Тетяна Шестопалова

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, 54000, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-0687-5225>
tetianalnu@gmail.com

Актуальність теми зумовлена підвищенням інтересом сучасного суспільства до буття конкретної особистості в дегуманізуючих геополітичних і гібридних конфліктах. Культура є буттєвим джерелом відновлення особистісного ресурсу людини. Вироблені в ній способи захисту від різноманітних загроз світу специфіковані в практиках і дискурсах національних культур. Ці останні дають своїм носіям надію на збереження життя в обставинах кардинальних суспільно-історичних змін, що загрожують крахом індивідуумові й цілому національному загалові. Предметом вивчення в статті є феномен особистості інтелектуала-гуманітарія в обставинах II Світової війни. За С. Кримським, особистість розглядається як результат моральних зусиль, що підносять людину над індивідуальним фізичним порогом до рівня відповідального існування і гармонії з духом. Метою студії є окреслити значення національного культурного середовища в кристалізації особистості українського літератора й культуртрегера, американського й українського академічного філолога Юрія Шевельова (1908–2002) в Україні під час Другої світової війни. Матеріал для розмислів передусім дала перша книга його мемуарів «Я — мене — мені... (і довкруги)» — «В Україні». Цей текст мав декілька перевидань і добре відомий зацікавленим читачам. Однак його лейтмотив — національна культура як щоденний порятунок інтелектуала в історичних і геополітичних катаклізмах — усе ж залишається неосмисленим. У цьому полягає новизна запропонованої роботи. Її теоретичним і методологічним підґрунтям є феноменологія культури С. Кримського. Із другого боку, історія виживання та збереження Ю. Шевельовим себе як інтелектуальної особистості невідривна від історії його повсякдення. Цим пояснюється звернення до студій з історії повсякдення. У результаті дослідження, спричиненого інтересом до життя Ю. Шевельова в часи Другої світової війни, були схарактеризовані головні чинники його особистісного проекту в динаміці українського національно-культурного дискурсу. Подальшого висвітлення потребує питання про модерну українську культуру як один із ключових критеріїв осмислення інонаціональних культурних явищ і феноменів.

Стаття подається у двох частинах. У цьому випуску розглядаються родинні чинники індивідуальності Юрія Шевельова та його культурна діяльність як стратегія виживання в Харкові під час Другої світової війни.

Ключові слова: особистість; національна культура; національна ідентичність; Друга світова війна; Юрій Шевельов.

Актуальність теми зумовлена підвищенням інтересом сучасного суспільства до буття конкретної особистості в дегуманізуючих геополітичних і гібридних конфліктах. Культура є буттєвим джерелом відновлення особистісного ресурсу людини. Вироблені в ній способи захисту від різноманітних загроз світу специфіковані в практиках і дискурсах національних культур. Ці останні дають своїм носіям надію на збереження життя в обставинах кардинальних суспільно-історичних змін, що загрожують крахом індивідуумові й цілому національному загалові. Як писав М. Попович, «культура — неначе колосальний континент, на якому ми живемо. Це неначе мова, якою треба оволодіти, щоб зрозуміти безкінечно глибокі смисли, що ними наділені всі її таємничі системи знаків» (1998, с. 715).

Долучення до культури — обов'язкова умова розвитку людини і її становлення від індивідуальності до індивідуума й далі — до особистості. Евристичний аналіз цих величин, який провів С. Кримський, засвідчив, що індивідуальність людини задана природою (генами, темпераментом тощо) і включеністю в соціум. Особистість же не визначається природою й соціальними обставинами — навпаки, вона постає в результаті моральних зусиль, що підносять людину над індивідуальним фізичним порогом «до рівня гармонії з духом» (2008, с. 31). Індивідуальність зосереджена на задоволенні біологічних і соціальних потреб, особистість відштовхується від них у постійному процесі творення внутрішнього світу як обов'язкової умови відповідального існування,

що починається з себе, включає інших і цілий світ. Зв'язок між ними полягає в тому, що «у своїй повноті особистість — це єдність усвідомленої індивідуальності як самості, персони як суб'єкта відповідальності та внутрішнього світу людини в його моральній самоскерованості», — писав філософ (Кримський, 2008, с. 33). Масова людина, будучи продуктом споживацького суспільства, переважно обирає індивідуалістичний спосіб життя. Зовні він привабливий реальними практичними цілями, але по суті небезпечний тим, що замикає людину в низці поточних інтересів, міцно зв'язує її з кон'юктурою реального моменту існування, залишає вузьку й критично тонку смугу культурного ґрунту — рівно стільки, щоб задовольнити практичні помисли й потреби сьогодення.

Натомість, за М. Гайдегером, призначення культури незрівнянно важливіше: забезпечувати людину «вищими якостями з погляду вищих смислів» (цит. за: Кримський, 2008, с. 66), тобто розвивати і зміцнювати її дух, пропускаючи через етичні, естетичні, інтелектуальні фрейми різних поколінь та епох розмаїтий досвід цивілізацій. Відтак дефіцит культури, нездатність чи невміння її надолужувати спричинює — особливо в ситуаціях конфліктів, різних криз і катастроф — екзистенційну самотність, викликає моральну пригніченість, призводить до духовної слабкості, відчуття фатальної залежності від обставин. З другого боку, що активніше людина опановує культуру, то більше властиві їй внутрішня свобода та здатність змінювати наявний світ. Уже згаданий С. Кримський розглядає культуру як породження цивілізації й водночас чи не єдиний спосіб стримування її репресивних щодо людини дій: «культура, включаючи в себе норми, пов'язує їх із можливістю відходу від них із наступним поверненням чи остаточним розставанням із будь-якими імперативами, особливо в перехідні історичні епохи» (2008, с. 67). Саме тому піднесення над індивідуальним існуванням і розвиток відповідальної за життя особистості немислимим поза глибоким укоріненням людини в культуру. Національний варіант культури служить каналом передачі культурних універсалій представникам певної нації. С. Кримський підкреслював: «дух і цінність культури конститууються в феномен національної культури як вираження історичного досвіду в його індивідуально-неповторному, етнічно своєрідному відображенні» (2008, с. 69).

У цій статті маємо на меті окреслити значення національного культурного середовища в самозбереженні особистості українського літератора й культуртрегера, українського й американського академічного філолога Юрія Шевельова (1908–2002), зокрема в Україні доби Другої світової війни. Матеріал для розмислів дає перша книга його мемуарів «Я — мене — мені... (і довкруги)» — «В Україні» (Шевельов, 2001а), а також есеїстика з автобіографічною тенденцією. Ці тексти мали кілька перевидань і викликали низку нейтральних

і прихильних науково-публіцистичних рефлексій, суміжних виступів. Зокрема, це дописи Олега Ільницького (Ільницький, 2002), Сергія Вакуленка (Вакуленко, 2019); інтерв'ю Катерини Кіндрась із Юрієм Шевельовим (Шевельов, 2009, с. 445–450), інтерв'ю Тамари Скрипки з Юрієм Шевельовим (Шевельов, 2009, с. 439–444) та інші.

Заявлена в автобіографічному дискурсі Ю. Шевельова тема Другої світової війни деталізує його рішення і вчинки в ті роки й імплікує відповіді на закиди йому колаборації з нацистами (Шевельов, 2009, с. 289–296; Шевельов, 2001а, с. 307–318), створювані й поширювані радянськими спецслужбами через науково-філологічне (одночасно й бюрократичне) середовище в Україні (зокрема Іван Білодід, Олесь Гончар) і за кордоном (зокрема Роман Якобсон, Біл Еджертон). Горас Грей Лант підкреслив ці закиди окремими своїми спогадами у відповідній статті (2010, с. 43–46). І до сьогодні біографія Юрія Шевельова перебуває ніби між двома полюсами сприйняття — шанобливого пієтету, зумовленого визнанням колосальних здобутків Юрія Шевельова як інтелектуала світової величини й українського патріота, та критичної недовіри внаслідок буцімто професійної нечистоплотності¹, конформістських взаємин із більшовицько-радянською владою² та факту праці в німецьких окупаційних структурах³. Такий розфокусований погляд на фігуру визначної особистості, з одного боку, свідчить про слабкість теперішньої націоцентричної моделі інтерпретації української історії та культури, її вразливість щодо російської пропаганди та радянських міфів про колаборацію союзних народів, зокрема українців⁴. З другого боку, цей стан речей схиляє дати максимально наближену до правди його життя історію Юрія Шевельова в катаклізмах радянського й нацистського терорів. Якщо виходити з того,

¹ Ю. Шевельов згадав випадок так званого «легалізованого плагіату» у своєму житті, коли був змушений Наумом Кагановичем (тодішнім директором Інституту мовознавства) написати разом із ним підручник з української мови для 5–7 класів середньої школи; фактично йшлося про перелицьовування вже наявного рукопису, автори якого підпали під репресії й, отже, не могли бути названі в книжці (Шевельов, 2001а, с. 188–190).

² Про причини цього короткого епізоду життя й відсутність шкідливих наслідків для будь-кого з оточення Шевельова є в мемуарах (Шевельов, 2001а, с. 288–290), а також в окремому спогаді «28 днів особливої служби соціалістичній багтьківщині і по тому».

³ Насправді у спогадах мова йде про використання найпримітивніших газетних можливостей реабілітувати майже знищену радянським режимом 1930-х рр. українську культуру в окупованому Харкові 1941–1942 рр. (Шевельов, 2001а, с. 307–312).

⁴ Соромом України доби державної незалежності залишається вандалізм щодо меморіальної дошки Юрія Шевельова в Харкові у 2013 р. за неофіційної згоди влади міста, яка підтримала бездоказові звинувачення Ю. Шевельова в колаборації (Носков, 2013; Без автора, 2013). Натомість усе частіше порушується питання про те, що саме вважати колаборацією з нацистами, якщо мова йде, зокрема, про Україну та українців, які вважали радянську владу ворожою щодо себе й на початку війни поклали на німців надію на визволення і допомогу побудови української держави (Єкельчик, 2020, с. 19; Боровик, 2013, с. 156–167; Дзьобак, 2013, с. 252–276).

що Юрій Шевельов свідомо обрав для себе українську національність (Шевельов, 2001а, с. 76) і свідомо розділив долю з українською культурою («її женуть і переслідують, значить — ми спільники») (Шевельов, 2001а, с. 169), то для наближення до «правди життя» в статті слід сфокусуватися на концептах української національної ідентичності й культури. Адже саме їх інтелектуал уважав провідними началами свого особистісного поступу. Таким чином, новизна статті полягає в тому, що лейтмотив спогадів — модерне українство й національна культура як щоденний прятуюнок і спосіб самозбереження особистості інтелектуала в історичних та геополітичних катаклізмах — усе ж залишається неосмисленим у контексті біографії Юрія Шевельова.

В основі самозбереження особистості лежить відповідний інстинкт, складниками якого є забезпечення себе повітрям, водою, їжею, безпечним середовищем існування, дружнім оточенням. Проте феномен самозбереження цим не обмежується. О. Віговська, покликаючись на дослідження К. Роджерса, пише, що меті збереження своєї особистості підпорядковуються всі актуальні потреби людини (2016, с. 45). На підставі аналізу обраних теоретичних праць вона проводить паралель між самозбереженням, самореалізацією і самоактуалізацією особистості, роблячи висновок, що «конструктивне самозбереження» «тісно переплітається з процесом соціалізації, виступаючи деколи передумовою, а деколи — результатом останньої», і діє як «механізм саморегуляції соціальної поведінки» (2014, с. 96), неможливої поза ціннісними рамками й орієнтирами особистості. Таким чином, запорукою самозбереження виступає система цінностей людини, яка, з одного боку, може бути прищеплена їй суспільством, а з другого — є результатом здійсненого нею життєзабезпечувального вибору.

У випадку Ю. Шевельова головним вважаємо свідомий вибір для себе української ідентичності з-поміж інших (принаймні ще двох) у результаті усвідомлення цінності для себе властивої його родині (найближче суспільне оточення) симпатії до української культури (мама) і професійного підходу до неї (брат Анатолій Носов). Тож надалі ми керуватимемося тим, що цінність та ідентичність невіддільні одна від одної. Їхній взаємозв'язок реалізується в культурі, яка містить у собі всі смисли, коли-небудь витворені людиною, і яка завжди є середовищем їхньої актуалізації в нових обставинах. С. Кримський розглядає культуру в ціннісно-смысловому Універсумі — співвідповідному духові людини світі, що постає з природи («екологічна ніша людства»), але заповнюється «соціальною» — на противагу природній — історією: «Механізм переробки екології в культурну онтологію людства є діяльність, яка перетворює людину на особливий світ (монаду, мікрокосм), на репрезента вищих потенцій світобудови. Ця діяльність визначає не тільки людинорозмірність

суцього, а й можливість переводити його в певний етичний порядок монадного (індивідуалізованого) буття» (Кримський, 2003, с. 27). Обстоювані людиною цінності впливають на результат сполучення в ній природного (екологічного) й культурного (цивілізаційного) начал і визначають, за С. Кримським, етичний порядок індивідуалізованого буття, до якого належать екзистенційні стани та соціальні відносини особистості. Ю. Шевельов писав, що «українськість» йому «найбільше промовляла» через «європейськість», додаючи, що це могло й не стати вирішальним чинником його української екзистенції, якби не доведене до «гротескної трагедії» цькування українців і української культури радянською владою від кінця 1920 і упродовж 1930-х рр. (2001а, с. 76). На рішення посісти одну позицію зі слабшим і переслідуваним вплинув властивий Ю. Шевельову психологічний «комплекс Вичлінського», про що детальніше — згодом. Тут лише наголосимо, що рішення, вчинки, діяльність Ю. Шевельова в Україні під час Другої світової війни розглядаємо під кутом зору їхньої зумовленості спонукою захистити й зберегти український культурний простір у карколомних катаклізмах війни як психологічно відповідний його природі й водночас обов'язковий і необхідний для самореалізації (самоактуалізації) особистості інтелектуала. У межах теоретичного підґрунтя роботи наголошуємо твердження з феноменології культури С. Кримського: «Все те, що характеризує людину, є свідченням її історії, і все те, що конституюється в культуру, виражає в ціннісному аспекті досвід цієї історії» (2008, с. 69). Окреслені міркування визначають послідовність подальшого викладу, що відповідає уявленню про феномен самозбереження особистості з його еколого-природним (біологічним і родовим) та цивілізаційним (культурним) аспектами, зумовленими ціннісними орієнтирами людини. Ми розглянемо (1) родинні чинники індивідуальності Ю. Шевельова, (2) культурну діяльність інтелектуала як стратегію виживання в Харкові під час Другої світової війни, (3) смислові й ціннісні аспекти національного самовизначення Ю. Шевельова в колізіях Другої світової війни. Насамкінець спробуємо показати (4), як досвід війни Ю. Шевельова транслює його особистісний моральний вибір і як у цьому світлі виглядає біографія інтелектуала.

Уживаючи в статті концепт ідентичності, ми, за Е. Фроммом, вважаємо її запорукою цілісності особистості, а слідом за А. Ватерманом звертаємо увагу на її ціннісні аспекти, що відбиваються в цілях, переконаннях, які відстоює людина, коли обирає професію, здійснює певний моральний вибір, демонструє політичні погляди (зокрема на національність), виконує певні соціальні функції та ролі (про це: Поліщук, 2017, с. 36–37).

Історія виживання і збереження Ю. Шевельовим себе як інтелектуальної особистості невідривна від історії його повсякдення. Тому ми також

звертаємося до напрацювань з історії повсякдення, яка «є історією тих, без кого не могло б бути історії, але хто для істориків залишився в історії переважно “безіменним” і “мовчазним”» (Горобець, 2005; Поліщук, 2019, с. 27). Ця теза цілком може бути віднесена на рахунок Ю. Шевельова як представника української повоєнної еміграції, яка упродовж кількох десятиліть ХХ століття відчайдушно змагалася з драконом радянського тоталітаризму за українську національну культуру (Шевельов, 1990, с. 1), але ще й у наш час не раз виступає привидом дразливого минулого, а не продуктивним середовищем ідей і шляхів формування національно свідомих і відповідальних особистостей.

(1) Родинні чинники індивідуальності Юрія Шевельова

Ю. Шевельов народився в Харкові у дворянській родині. Батько, Володимир Карлович Шнейдер — генерал-майор російської царської армії «з німецького роду з Польщі», який русифікував своє «незручне» прізвище під час I Світової війни (Шевельов, 2001а, с. 24), — з початком I Світової війни відійшов від родини. Освітою й вихованням сина займалася мама — Варвара Володимирівна Шевельова, з дому Медер — теж «з німецького роду, власне, напівнімецького, бо тільки в свого батька, з України» (2001а, с. 24). Від неї син перейняв ази традиційної для тогочасного освіченого середовища культури: знання іноземної мови, навички міжсуб'єктного спілкування, інтерес до книжок. У ній же він віднайшов «коріння українськості» — «приречене на висихання, а водночас небезпечне» (2001а, с. 77). Учителем Варвари Медер у сирітському інституті в Петербурзі був історик, філолог, український патріот Дмитро Яворницький. Також вона обожнювала гру української театральної легенди Марії Заньковецької. Від 1941 р. легко перейшла з російської мови спілкування на українську, якою говорила навіть напівпритомною перед смертю. Варвара Шевельова, за визнанням сина, мала в собі «українську струну» (2001а, с. 78), але дітям її не виказувала прямо. Коли ж Юрій і Віра виявили духовну спорідненість із Україною, то вона їх делікатно підтримала. Це тим більше важливо, що Ю. Шевельов ніде більше не говорить прямо про біологічні українські гени своєї родини. Якщо навіть він знав про них, то не надавав великого значення, постійно наголошуючи своє свідоме рішення бути українцем.

Маючи всі шанси вирости представником російської культури, Ю. Шевельов повільно і небезконфліктно проходив своє *навернення до українства*. Філологам добре відома дискусія в підлітковому віці з набагато старшим братом — залюбленим в український світ антропологом Анатолієм Носовим — про «некрасивість» української мови. Стримана і чітка відповідь Носова, що «мова, якою говорять мільйони людей, не може бути

некрасива» (2001а, с. 74), викликала глибоке зрушення в душі Шевельова й перше непевне бажання зрозуміти органіку українського слова. Від Анатолія Носова в родину Шевельових потрапила «Ілюстрована історія України» Михайла Грушевського — перша «фортеця мови», яку Юрій здолав, прочитавши. Згодом українська мова стала ключовою підставою віднесення Ю. Шевельовим себе до українців, а братові слова про українську мову назавжди стали «цвяшком, в серце вбитим» (2001а, с. 74).

Цей і багато інших спогадів про дитячі й підліткові роки виказують самозосереджену та рефлексивну натуру, якою рухали й водночас обмежували два дитячі комплекси — «другої парти» і «Вичлінського». Фактично, у першому випадку йшлося і про прагнення бути поміченим та діяльним, і про маскування свого справжнього «я», що було надважливо для спадкоємця генеральської родини в радянському соціумі (2001а, с. 41–42). А в другому — «комплекс Вичлінського» був засвоєний Шевельовим як урок про те, «що слова й добрі почування — ніщо перед брутальною силою», коли в молодшому класі гімназії несподівано отримав від свого однокласника Вичлінського фізично болісний удар у відповідь на відверті слова про нього. Так у ще дитячій свідомості з'явилися фатальне протиставлення «цивілізованого думання й поведінки» брутальній силі (2001а, с. 44) й потреба завжди стояти на боці першого всупереч другій. У дорослому віці цей урок викликав глибоку непереборну огиду до звірячої жорстокості, злоби й підлості в людях; восени 1941 р. він не дав Ю. Шевельову стати радянським сексотом; в Америці позначився на психологічній неготовності захистити себе від по суті безпідставних звинувачень у колаборації з нацистами, які з підступної подачі радянських спецслужб адресував йому американський професор Р.Якобсон. Обидва дитячі комплекси Ю. Шевельов уважав «невиліковними», такими, що «зрушили підсвідомість», уплинули більше, ніж усі наставники й узяті від них знання, визначили розуміння життя і світу (2001а, с. 45).

Під опікою родини сформувалася й зміцніла пристрасть Ю. Шевельова до книжок і театру. Напочатку егоцентричне і майже злочинне захоплення театром (у спогадах він чесно розповідає, як крав у матері важко роздобуті нею на утримання родини дрібні гроші, щоб купити книжки з п'єсами часто сумнівної мистецької вартості) з роками перетворилося на безцінне джерело самопізнання й саморозвитку. Так сталося саме завдяки Варварі Шевельовій, яка жодного разу нічим не виказала незадоволення синою поведінкою, може, якраз тому, що була впевнена в безперечній користі мистецького хобі. І справді, у 1910–1920-х рр. Ю. Шевельов набув основоположне уявлення про театральну культуру насамперед на виставах Курбасового «Березоля». Згодом культурологічна думка українського інтелектуала

не раз апелюватиме до багатого глядацького досвіду тих років і позичатиме звідти прийоми гротеску, містифікації, словесної гри (Шестопалова, 2018, с. 50–79). Психологічно театр відповідав маскувальному «комплексу другої парти» Ю. Шевельова, який писав про свою соціалізацію, що «не хотів *бути* з людьми», лише «хотів їм *здаватися*» (Шевельов, 2001а, с. 53) (виокремлення Ю. Шевельова. — *Т. Ш.*), щоправда, характеризував це бажання як ще один «комплекс», який виник «з боязкості». Дворянка і генеральша Варвара Шевельова за більшовиків стала прибиральницею радянської установи «Хемвугілля». За всієї незavidності ця позиція замила очі радянській владі й послужила соціальною перепусткою синові до університету, де дітям *куркулів* і *буржуїв* у 1927 р. місця не було. Страх видати панську природу за межами родини будь-чим, хоч би не надто коротко, *інтелігентно* підстриженими нігтями, знанням іноземної мови або літературною українською вимовою за радянських часів був настільки сильний, що, зустрівши достойну жінку, Ю. Шевельов відкинув можливість оженитися, щоб не ділитися з дружиною таємницею свого народження й виховання (2001а, с. 175). Потреба (чи схильність?) *здаватися, грати роль*, залишаючи свою справжню істоту в тіні (темряві), бути непомітним — скільки аналогій із театром можна знайти! Це мистецтво відображало непевність людської долі й водночас творило ілюзію перебування в іншому просторі: «З-поміж усіх нетривких мистецтв найнетривкіше те, чийм матеріалом є людське тіло й дух. Нема на світі нічого нетривкішого, ніж життя» (Шерех, 1993, с. 44).

Окреслені тут інтерес до української мови, історії, культури, психологічна схильність бути в тіні, зберігаючи при цьому свої принципи й переконання, любов до книг і театру упізнаються як засади персоніфікації Ю. Шевельова з огляду на їхню наскрізну представленість у ціложиттєвих творчо-інтелектуальних і соціальних практиках особистості. Поняттям персоніфікації С. Кримський позначав «становлення людської індивідуальності на шляхах формування особистості як вираження внутрішнього самостояння, самодіяльності людини» (2008, с. 30). Далі розглянемо, як індивідуалізуючі начала життя Ю. Шевельова визначають його діяльність за часів нацистської окупації.

(2) Культурна діяльність інтелектуала як стратегія виживання в Харкові під час Другої світової війни

22 червня 1941 р. Ю. Шевельов зустрів кандидатом філологічних наук, викладачем двох навчальних закладів: Харківського університету і Українського комуністичного інституту журналістики (УКІЖу). Упродовж першого воєнного тижня він ще приймав студентські іспити, навіть брав участь у захисті кандидатської дисертації з української літератури. Решту літа й початок

осені 1941 р. він писав студію «До генези називного речення», даючи собі відпочинок у харківських парках (2001а, с. 280–282). Чим пояснити таку напозір не захмарену думками про небезпеки війни легковажність? Насамперед тим, що на самому початку війни поборення радянської влади нацизмом видавалося Ю. Шевельову відплатою за масштабні злочини СРСР супроти своїх же громадян; відтак швидка (як думалося) перемога Німеччини над Радянським Союзом не викликала гризот сумління (2001а, с. 278).

До того ж перші місяці війни намітили нові сторони його внутрішнього конфлікту з агресивно-зрівнювальною політикою радянської влади. Це був радянський імператив «Убий німця!», що викривав нищівну сутність радянської влади:

...це гасло прикладалося не тільки до ворога, воно прикладалося й до своїх: *дай себе вбити!* Людське життя не важило нічого, його навіть не пробували заощадити, як робили, зрештою, й у терорі тридцятих років... Радянська концепція воєнних дій полягала на жорстокості, зневазі до людського життя, підступності, помножених на нелюдськість масштабів території й клімату. (2001а, с. 280)⁵ (виокремлення Ю. Шевельова. — *Т. Ш.*)

Цій «концепції» відповідав і випалений більшовиками до голої землі Харків (2001а, с. 334) — у місті не було світла, тепла, води, транспортних комунікацій. Непосильним для багатьох стало здобуття бодай якоїсь їжі. Але була й більш особиста морально-етична колізія повного неприйняття радянської влади. Ю. Шевельов описує її як символічну зраду себе на допиті в НКВС 17 вересня 1941 р., коли він погодився стати секретним інформатором цієї установи — перетворився на «символічного мерзотника» строком до п'ятого жовтня того самого року, коли радянці покинули Харків (2001а, с. 290).

Автор дослідження про повсякденний досвід українців у Другій світовій війні С. Єкельчик зазначив, що «сучасна гуманітаристика розглядає досвід війни через її вплив на життя людей» (2020, с. 117). Шевельови — матір і син — опинилися в типовому для більшості містян становищі. Попри те, що перетворена більшовиками спочатку на офіс «Хемвугілля», а потім на комуналку, їхня п'ятикімнатна квартира нарешті звільнилася (сусіди подалися в евакуацію), вони й далі обмежуються восьмиметровою кімнатою, яку можна було хоч якось нагріти «буржуйкою» (2001а, с. 299). Щоденну війну за найменшу частку базових речей (за дрова, воду зі снігу, у якій плавало усе можливе й неможливе вуличне сміття, за будь-що, що можна було вжити в їжу, —

⁵ Про джерело гасла «Убий німця!» та маніпулятивне застосування його в радянській антинацистській пропаганді писав С. Єкельчик (2020, с. 105).

картопляне лушпиння чи технічний жир) вели до краю виснажені люди. Здобуття мізерного харчу (вибиті з мерзлого ґрунту й теж перемерзлі, майже неїстівні буряки чи згадане картопляне лушпиння, яке ще треба було знайти й купити) вимагало від них просто колосальних фізичних і моральних зусиль. «Як дика тварина, я кидався на їжу... Моїм паном був голод. Я тільки корився», — так Ю. Шевельов згадує гостину в родичів, де він крадькома хапає зернини, що сохнуть на плиті, аби відчуті хоча б якийсь смак їжі (2001а, с. 301).

Наскільки правдивим було визнання голоду «повновладним паном»? Вочевидь, ідеться про чесне визнання слабкості фізичного тіла, бо далі Шевельов пише, що голод, фізичне виснаження, сіра рутинна животіння не затьмарили дефіциту інтелектуального й культурного середовища. Особливо глибоким потрясінням обернувся від'їзд в евакуацію Леоніда Булаховського, із яким Шевельов не мав змоги навіть попрощатися. Не вистачало Олександра Білецького, інших колег, студентів, друзів. Аби заповнити цю порожнечу й компенсувати нестачу творчої та розумової праці, він почав писати свої вірші й робити поетичні переклади досяжних йому творів: німецьких і австрійських романтиків Йозефа фон Айхендорфа, Ніколауса Ленау, модерністів Райнера Марію Рільке, Стефана Георге, французьких модерністів Шарля Бодлера й Гійома Аполлінера, російських — Олександра Блока, Миколи Гумільова, чеха Йозефа Сватоплука Махара, і не лише. Це давало змогу перенестися на «на кілька хвилин чи годин з неутульного навколишнього світу до іншого кращого» (2001а, с. 336). Віртуальний світ культури служив надійним щитом для особистості в межовій ситуації війни. Так, не маючи сил опиратися спокусі вкрасти і з'їсти кілька зернят, Шевельов має достатньо сил, щоб відмовитися заявити про себе й матір як про «фольксдойче» (саме так зробили Медери і вже як «фольксдойче» отримували від окупаційної влади згадане Ю. Шевельовим зерно), щоб мати мінімальне продовольче забезпечення.

Таким же свідомим особистісним чином з його боку була відмова писати замовні антисемітські матеріали до німецької газети «Нова Україна» (згадана Ю. Шевельовим як «дебют у німецькій пресі» (2001а, с. 309), вона виходила в Харкові з грудня 1941 р.) попри те, що співпраця з цим виданням у першу воєнну зиму була гарантією фізичного виживання. Підкреслюючи особисту відповідальність за співпрацю з «Новою Україною», Ю. Шевельов підсумував:

Я не кривив душею і не писав нічого проти своїх переконань... Не мало б сенсу передрукувати сьогодні те, що я друкував у «Новій Україні», бо це речі поверхові, компілятивні й без великого інтелектуального навантаження, але з погляду морально-етичного їх можна було б передрукувати тепер не червоною. (2001а, с. 312)

Принциповість автора у ставленні до проблематики власних писань підтверджує стаття «Уярмлена мова», написана Ю. Шевельовим (Гр. Шевчуком) у спілці з В. Цебенком (В. Нетаєм) для згаданої газети.

У вересні 1942 р. в Харкові з'явилася людина, близька Ю. Шевельову за ерудицією, розмахом думки, знанням української культури, унікальним стилем мислення й складністю натури, — Віктор Петров. Науковець, письменник, великий провокатор і пародист, Петров у статусі працівника відділу військової німецької пропаганди займався створенням і редагував літературно-науковий журнал для українців «Український засів». Цей видавничий проєкт Шевельов згодом назвав «культурним чудом» (2001а, с. 332). Журнал друкував твори репресованих письменників Григорія Косинки та Євгена Плужника, молодих — Леоніда Полтави і Василя Борового. Час від часу в ньому з'являлися реферати деяких європейських українських еміграційних видань і рецензії на них. Можна сказати, що тут зароджувалася ідея об'єднання материкової й еміграційної літератури в цілісний феномен українського модерного письменства. Ю. Шевельов давав до журналу свої матеріали про українську культуру, виступав рецензентом німецько-українського словника Ганни Наконечної (на його думку, «недоладно-примітивного»), укладав реферат статті Павла Зайцева «Як творив Шевченко-поет» (2001а, с. 332), коментував статтю Є. Пеленського «Шевченкоклясик» (2001а, с. 335). Підносячи організаційно-редакторський талант В. Петрова, Ю. Шевельов підкреслював його роль у розвитку свого філологічного мислення: «Більшість моїх писань в "Українському засіві" були підказані Петровим» (2001а, с. 335). Не менш цінною, підкреслював Шевельов, була заслуга Петрова в тому, що, доходячи останнього, четвертого, числа, журнал наблизився до рівня літературної та видавничої події, яка об'єднала хоч і вельми незначні під німецькою окупацією українські гуманітарні сили, а проте вельми прикметні комплексною зосередженістю на національній культурі (2001а, с. 332).

Важливим українським осередком культурного життя Харкова стала «Просвіта». Тут почалося набуття Ю. Шевельовим «свого» культурного середовища. Харківську «Просвіту» організували вцілілі учасники українських визвольних змагань 1917–1920 рр. Серед них історик, орієнталіст Василь Дубровський, правник Володимир Доленко, педагог за радянської доби і священник під час окупації Олександр Попов. Ю. Шевельов вигідно протиставив їх своєму поколінню: вони «знали з власного досвіду інший світ, світ відповідальності людини за себе і за своїх однодумців» (2001а, с. 324). Волею цих людей «Просвіта» жила як «загальноміський клуб» усупереч усякій логіці нацистського режиму й діяла в українських національних інтересах: тут формувалася атмосфера духовної єдності дуже різних людей,

що всі в цьому клубі були бажаними гостями. У «Просвіті» Ю. Шевельов ближче зійшовся з літературознавцями Юрієм Блохіним-Бойком, Павлом Петренком, з Платонідою Хоткевич — дружиною Гната Хоткевича; познайомився з українським істориком і громадським діячем Дмитром Соловеєм і його донькою Оксаною — з нею Шевельова еднали співпраця та дружба до останніх днів життя⁶. «Просвіта», де в розмовах «гостей» між собою і в культурних акціях Україна стверджувалася як культурна й політична реальність, стала для Ю. Шевельова островом особистісного порятунку серед воєнного лихоліття.

Екзистенційно важливими для Ю. Шевельова упродовж війни, як і цілого життя, залишалися книги. Його особиста бібліотека згоріла під час пожежі в міському сховищі, куди її конфіскували більшовики під час першого повернення Червоної армії до Харкова. Ця втрата неодноразово відгукується жалем у спогадах. Ю. Шевельов констатує постійний дефіцит книг у воєнному Харкові: вибір поетів і їхніх творів для перекладів визначає не смак, а можливість взагалі здобути книжку; однією з посутніх проблем у співпраці з «Новою Україною» є неможливість дістати книгу для роботи над літературно-культурологічними статтями. Ось конкретні історії, що ілюструють непересічне ставлення Ю. Шевельова до книг, у кінці життя він неодноразово називав їх своїми дітьми. Одна — про те, як після евакуації Л. Булаховського Шевельов не без хитрощів забрав з його помешкання частину бібліотеки. На схилі віку зізнався, що був жадібний на книги й хотів їх залишити собі, хоча й не забув чесно сповістити Булаховського через знайому харків'янку про перебраний скарб (2001a, с. 185). Друга може бути сприйнята крізь призму «комплексу Вичлінського» як неспроможність накинути культурну поведінку брутальній силі й привести цю останню до тями. Так, урятувавши одного разу за критичних обставин свою бібліотеку від німців, Ю. Шевельов не зміг запобігти варварській розправі з нею харківських обивателів, що буквально розідрали на розпал і цигарки цінні для науковця примірники. Гвалт на вулиці, учинений нашим бібліофілом супроти вбивства книг, не повернув утрачених примірників (2001a, с. 299), проте він засвідчив болісногостре переживання дегуманізованого світу, у якому було до краю спрIMITIVізовано вжиткову цінність книжки — теж світу, але безборонного перед страхом і невіглаством людей. Третя — та, що голодний і виснажений Шевельов, шукаючи на базарі харчів по своїх малих грошах, витратив їх на том останнього прижиттєвого видання творів М. Хвильового: «Так п'яниця зрікається шматка хліба, щоб дістати ще

одну чарку горілки. <...> Був змарнований один день виживання. Мати навіть нічого не сказала, тільки в очах її майнув біль і... розуміння» (2001a, с. 302). Потреба читати як життєва потреба особистості виявляється в голоді на книжки у Львові:

У львівські місяці ми всі, новоприбульці, захланно поглинали літературу, що досі була нам не приступна. Де тільки можна було, я діставав такі книжки — купував, позичав. Великим розчаруванням була проза Юрія Липи, що здавалася науково не обґрунтованою, без потреби видуманою, чорною й білою фарбою мальованою, — попри особисту симпатію до автора. Відкриттям і об'явленням була поезія Антонича, збірки якого я позичав у Сімовича. На позичену книжку поетичних творів ми звичайно сходилися з Оксаною Линтварьовою, і я читав поезії вголос. Часом слухачкою була моя мати. Та найбільше враження на нас тоді справила поезія Євгена Маланюка. Увесь його комплекс шаленої закоханості в Україну і шаленої ненависти до безсоромної «бранки степової», рабині татар, поляків і росіян, заклики плекати варязьку мужність і крицю — надзвичайно відповідав моїм тодішнім почуттям, а блюзнірські прокльони України діставали глибин мого серця, наче лезо меча. Було нам від того гірко й солодко, горло стискалося й голос здригався, коли я доходив до особливо патетичних пасусів. (Шевельов, 2001a, с. 302)

Виглядає, що Шевельов рятував книжки, а вони рятували його від війни. У С. Кримського є карколомно видюща теза, яка кидає світло на причину споріднення Шевельова з книжками:

У культурі є цілеспрямованість цілого, завдяки якій знищення предметної частини великого культурного явища створює підригну «закликальну» порожнечу «дірки» в цьому цілому, за контекстом, середовищем і характером якої можна тією чи іншою мірою реконструювати дух зниклої цінності. Щоправда, шрами від таких «дір» на тілі цивілізації не загоюються, а залишаються надовго, як стигмати великих смислів. Та надцільність культурного явища означає, що їхнє предметне знищення не виключає можливості семіотичного існування того, що може постраждати від зіткнення з варварством. (2008, с. 26).

Ю. Шевельов уперто відмежовував себе від «варварства» як антипода культури. У харківські часи це ілюстрував, зокрема, його допис «Замість рецензії» («Нова Україна», № 259), де він протиставив «два сорти» публіки, що прийшла до приміщення харківської опери на «Тоску». Він віддав перевагу вихованій у музичній культурі німецькій, що розташувалася в партері, перед місцевими «дикунами» на гальорці: «Трудящі тоді <...> не

⁶ Оксана Соловей (1919–2004) є авторкою невеликого мемуарного нарису «Спільна дорога» (2003) про перипетії поневірян її родини та родини Ю. Шевельова на територіях Словаччини й Австрії в 1944 р., а також авторкою спогадів про Харків воєнних років «У Просвіті і навколо» (1985).

мали ні сил, ні часу ходити до опери. Це було суцільно спекулянтське шумовиння, що мало бути знищене “органами радянського правосуддя”, а тепер виринуло було на поверхню і грало-буяло, як мошка в промені осіннього сонця» (2001a, с. 312). Культура як спосіб плекати «вищі якості з погляду вищих смислів» залишається для Ю. Шевельова критерієм поцінування людей у воєнному Харкові. В. Петров, уже згадані засновники й гості «Просвіти», Микола Оглоблин (Глобенко), секретар редакції «Нової України» — у кожному випадку Ю. Шевельов відзначає їхню культуртрегерську діяльність («вищі якості»), помножену на мету розбудови української національної справи («вищі смисли»). Тим-то співпраця з піднімецькими виданнями Харкова мислиться йому прийнятною та не спричинює морально-етичних конфліктів зі своїми переконаннями й духовними цінностями, доки вона дає змогу донести до читачів правдиве становище української мови і культури в підрадянський час. (Для порівняння: коли взимку 1943 р. Ю. Шевельов дорогою на Захід опинився в Києві, то не знайшов для себе можливим друкуватися в антиукраїнському «Новому українському слові».) Так само не викликала внутрішнього конфлікту отримана за рекомендацією («мабуть», зауважує Ю. Шевельов) Миколи Оглоблина посада «завідувача печатками» в міській управі — органі місцевого самоврядування Харкова — від липня 1942 р. Ставлення до своєї адміністративної позиції Ю. Шевельов висловив коротко:

Якби економічне життя в Харкові та околиці буяло, мабуть, я мав би досить роботи й за своїм столом. Але до буяння було дуже далеко, і за тиждень пересічно було два-три прохачі. Була це, отже, синекура, зрештою, навіть спосіб боротьби з німцями, бож я діставав гроші, правда безвартісні й невеликі, за те, від чого користі німцям не було жадної. (2001a, с. 317).

6 лютого 1943 р. Ю. Шевельов разом із сімдесятип’ятилітньою мамою покинув Харків (пише «я тікав з міста») слідом за німецьким військом, яке відступало. У дорогу вони беруть мінімум речей і три книжки, відібрані максимально прагматично: німецький словник (для практичних потреб), правописний словник Голоскевича (якщо Ю. Шевельову трапиться редакторська робота), етимологічний Преображенського (для наукової роботи). Посвідка співробітника міської управи серед їхніх подорожніх документів, вочевидь, мала засвідчити «благонадійність» Ю. Шевельова перед німцями й допомогти його разом із матір’ю просуванню на Захід (Шевельов, 2001a, с. 342). Ю. Шевельов добре запам’ятав попередження слідчого НКВС, що схилив його до угоди про сексотство, перед здачею Харкова німцям: «Ми вас знайдемо» (2001a, с. 290). Він не хотів із «символічного мерзотника» перетворитися на справжнього,

тож змушений був тікати від радянської влади, яка поверталася слідом за наступом Червоної армії.

Що залишив по собі воєнний Харків Ю. Шевельову? Головним набутком цього часу він називає українську громаду — не лише за походженням, а й за вольовими та ідеологічними рисами, що були визначальні в усіх культурних акціях «Просвіти» і в українському сегменті піднімецького життя Харкова. Водночас ця громада гуртувалася навколо «знаків» українства — прапора, герба, пісні, — на тлі яких ще ясніше простежувався брак національного досвіду мислення й актуальної, відповідної викликам захопленого війною світу програми (2001a, с. 346).

Покликання

- Боровик, М. (2013). Колаборація і колаборанти в повсякденному сприйнятті мешканців України. *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*, 16, 156–167.
- Вакулєнко, С. (2019, 15 січня). Прекраснодушність посеред жахиття. Юрій Шевельов і його спогади. *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/15/153523>
- Віговська, О. (2014). Самореалізація як ознака конструктивного самозбереження особистості. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка*, 23, 90–99.
- Віговська, О. (2016). *Якість життя як умова конструктивного самозбереження особистості* (Дис. ... канд. психол. наук. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
- Горобець, В. (2005). Історія повсякдення. У: *Енциклопедія історії України*. Т. 3. Наукова думка.
- Дзьобак, В. (2013). Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*, 16, 252–276.
- Єкельчик, С. (2020). *Український досвід Другої світової війни*. Медуза.
- Кримський, С. (2003). *Запити філософських смислів*. Видавець ПАРАПАН.
- Кримський, С. (2008). *Під сигнатурою Софії*. ВД «Києво-Могилянська академія».
- Лант, Г. Г. (2010). З приводу спогадів Шевельова. *Критика*, 11–12, 43–46.
- Носков, В. (2013, 25 вересня). Засудили й розтрошили пам’ять Шевельова. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/25117911.html>
- Поліщук, О. (2019). Конфлікт ідентичності в поемі «Єроним» О. Лягуриної. У: О. Поліщук, С. Підпригора, & С. Косарева. *Модель пам’яті в українській пост/модерністській літературі* (с. 27–36). Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили.
- Поліщук, Р. (2017). *Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації*. (Дис. ... канд. філос. наук. Львівський національний університет імені Івана Франка).
- Попович, М. (1998). *Нарис історії культури України*. АртЕк. <http://litopys.org.ua/popovych/narys38.htm>
- У Харкові сокирою знищили дошку Шевельову. Фото. (2013, 25 вересня). *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/short/2013/09/25/136684>
- Шевельов, Ю. (1990). З промови Юрія Шевельова на урочистих зборах з нагоди відкриття нового будинку УВАН у США 1962 р. *Новини з Академії*, 15, 1.
- Шевельов, Ю. (2001a). *Я — мене — мені... (і довкруги)*. Спогади. 1. *В Україні*. М. П. Коць.
- Шевельов, Ю. (2001b). *Я — мене — мені... (і довкруги)*. Спогади. 2. *В Європі*. М. П. Коць.
- Шевельов, Ю. (2009). *З історії незакінченої війни*. ВД «Києво-Могилянська академія».
- Шерех, Ю. (1993). Лесь Курбас і Харків. *Сучасність*, 12, 44–66.

- Шестопалова, Т. (2018). Критичне мислення як чинник інтелектуальної біографії Юрія Шевельова. У: О. Пронкевич (гол. ред.). *Літератур-інтелектуал у міграційних процесах: виклики для пам'яті та ідентичності* (с. 49–76). ЧНУ ім. Петра Могили.
- Ilnytzkij, O. (2002) Book Review: The making of Yurii Shevelov. *The Ukrainian Weekly*, 70(16).

References (translated and transliterated)

- Borovyk, M. (2013). Kolaboratsiia i kolaboranty v povsiakdenno-mu spryniatti meshkantsiv Ukrainy [Collaboration and collaborators in the everyday perception of the Ukrainian]. *Pages of military history of Ukraine: Collection of scientific articles*, 16, 156–167.
- Dzobak, V. (2013). Porivnialna kharakterystyka kolaboratsii nase-lennia Rosii y Ukrainy v roky radiansko-nimetskoï viiny [Comparative characteristics of the collaboration of the population of Russia and Ukraine during the Soviet-German war]. *Pages of military history of Ukraine: Collection of scientific articles*, 16, 252–276.
- Horobets, V. (2005). Istoriia povsiakdennia [Everyday history]. In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy. Vol. 3. Naukova dumka*.
- Ilnytzkij, O. (2002) Book Review: The making of Yurii Shevelov. *The Ukrainian Weekly*, 70(16).
- Krymskyi, S. (2003). *Zapyty filosofskykh smysliv [Requests of philosophical meanings]*. Publisher PARAPAN.
- Krymskyi, S. (2008). *Pid syhnaturoiu Sofii [Under the signature of Sophia]*. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House.
- Lant, H. G. (2010). Z pryvodu spohadiv Shevelova [About Shevelov's memories]. *Krytyka*, 11–12, 43–46.
- Noskov, V. (2013, September 25). Zasadnyly y roztroshchly pam'iat Shevelova [Shevelov's memory was condemned and shattered]. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/25117911.html>
- Polishchuk, O. (2019). Konflikt identychnosti v poemi "Ieronym" O. Liaturynskoi. U: O. Polishchuk, S. Pidopryhora, & S. Kosariieva. *Model pamiaty v ukrainskii post/modernistskii literaturi* (p. 27–36). Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly.
- Polishchuk, R. (2017). *Kulturna identychnist yak substantsiinyi chynnyk formuvannia svitohliadu ukrainskoho narodu v epokhu hlobalizatsii [Cultural identity as a substantial factor in shaping the worldview of the Ukrainian people in the era of globaliza-tion]* (The dissertation of the candidate of philosophical sciences. Ivan Franko National University of Lviv).
- Popovych, M. (1998). *Narys istorii kultury Ukrainy [Essay on the history of Ukrainian culture]*. ArtEk. <http://litopys.org.ua/popovych/narys38.htm>
- Sherekh, Yu. (1993). Les Kurbas i Kharkiv [Les Kurbas and Kharkiv]. *Contemporary*, 12, 44–66.
- Shestopalova, T. (2018). Krytychne myslennia yak chynnyk intelektualnoi biohrafii Yuriiia Shevelova. In: O. Pronkevych. (Ed.). *Literator-intelektual u mihratsiinykh protsesakh: vyklyky dlia pamiaty ta identychnosti* (pp. 49–76). ChNU im. Petra Mohyly.
- Shevelov, Yu. (1990). Z promovy Yuriiia Shevelova na urochystykh zborakh z nahody vidkryttia novoho budynku UVAN u SShA 1962 r. [From the speech of Yuri Shevelov at the solemn meeting on the occasion of the opening of the new UVAN building in the USA in 1962]. *News from the Academy*, 15, 1.
- Shevelov, Yu. (2001a). *Ya — mene — meni... (i dovkruihy) [I — myself — to me... (and all around)]*. *Memoirs 1. V Ukraini [In Ukraine]*. M. P. Kots.
- Shevelov, Yu. (2001b). *Ya — mene — meni... (i dovkruihy) [I — myself — to me... (and all around)]*. *Memoirs 2. V Evropi [In Europe]*. M. P. Kots.
- Shevelov, Yu. (2009). *Z istorii nezakinchenoi viiny [From the history of the unfinished war]*. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House.
- U Kharkovi sokyroi u znyshchly doshku Shevelovu. Foto [A memorial plaque of Shevelov was destroyed with an ax in Kharkiv. Photo]. (2013, September 25). *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/short/2013/09/25/136684/>
- Vakulenko, S. (2019). Prekrasnodushnist posered zhakhittia. Yurii Shevelov i yoho spohady [Good-naturedness in the midst of horror. Yuri Shevelov and his memories]. *Istorychna pravda* <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/15/153523>
- Vihovska, O. (2014). Samorealiatsiia yak oznaka konstruktyvnoho samozberezhennia osobystosti [Self-realization as a sign of constructive self-preservation of the individual]. *Problems of modern psychology: Collection of scientific articles Ivan Ogienko National University of Kamyanets-Podilsky*, 23, 90–99.
- Vihovska, O. (2016). *Yakist zhyttia yak umova konstruktyvnoho samozberezhennia osobystosti [Quality of life as a condition for constructive self-preservation of the individual]* (The dissertation of the candidate of psychological sciences. Lesia Ukrainka East European National University).
- Yekelchik, S. (2020). *Ukrainskyi dosvid Druhoi svitovoi viiny [Ukrainian experience of World War II]*. Meduza.

NATIONAL CULTURE AS A STRATEGY FOR SELF-PRESERVATION OF PERSONALITY: YURI SHEVELOV AND THE WORLD WAR II

Part one

Tetiana Shestopalova

Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

The urgency of the topic is due to the increased interest of modern society to the existence of a particular individual in the dehumanizing geopolitical and hybrid conflicts. Culture is an existential source of restoration of a human personal resource. The methods developed in it to protect against various threats to the world are specified in the practices and discourses of national cultures. The latter give their bearers hope for the preservation of life in the circumstances of cardinal socio-historical changes that threaten the collapse of the individual and the whole national community. The subject of study in the article is the phenomenon of the personality of the intellectual-humanitarian in the circumstances of World War II. According to S. Krymsky, personality is seen as the result of moral efforts that raise a person above the individual physical threshold to the level of responsible existence and harmony with the spirit. The objective of the study is to outline the importance of the national cultural environment in the crystallization of the personality of the Ukrainian writer and cultural agent, American and Ukrainian academic philologist Yuri Shevelov (1908–2002) in Ukraine during the Second World War. The first book of his memoirs «I — myself — to me... (and all around)» — «In Ukraine» provided material for reflection. This text has several reprints and is well known to interested readers. However, his leitmotif — national culture as the daily salvation of the intellectual in historical and geopolitical

cataclysms — still remains uncomprehend. This is the novelty of the proposed work. Its theoretical and methodological basis is the phenomenology of culture of S. Krymsky. On the other hand, the history of survival and preservation of Yuri Shevelov as an intellectual personality is inseparable from the history of his everyday life. This explains the appeal to the studies of everyday history. As a result of the research caused by the interest in the life of Yu. Shevelov during the Second World War, the main factors of his personal project in the dynamics of the Ukrainian national and cultural discourse were characterized. The issue of modern Ukrainian culture as one of the key criteria for understanding non-national cultural phenomena needs further coverage.

The article is presented in two parts. This issue deals with the family factors of Yuri Shevelov's personality and his cultural activity as a survival strategy in Kharkiv during the World War II.

Keywords: personality; national culture; national identity; World War II; Yuri Shevelov.

Стаття надійшла до редколегії 13.12.2020